

Анотації

Витюк А. О. Некоторые вопросы относительно развития общеобразовательной школы в деятельности революционных комитетов Подолья в 1918 — 1920 гг.

В статье на основе анализа документов и литературных источников прослеживается становление средней школы, формы и методы работы ревкомов в этой области, их компетенция, указаны соответствующие документы, которые обосновывают их деятельность в условиях борьбы за независимость УНР. Изучены механизмы влияния ревкомов на сознание граждан и отношение последних к ним.

Vitiuk A. O. Some questions concerning the development of high school system in the activity of revolutionary committees in Podolje in 1918-1920.

The article deals with the development of high school system, forms and methods of revolutionary committees' work, their responsibility. Documents which ground their activity under conditions of struggle for the independence of Ukrainian National Republic are analyzed. Ways of revolutionary committees' influence on citizens' consciousness as well as the attitude of the latter are investigated.

Л. В. Гуцало

РОЗВИТОК ПРОМИСЛОВОСТІ В НАЦІОНАЛЬНИХ РАЙОНАХ УКРАЇНИ У 1920 — 30-ТІ РР.

В історії України ХХ ст. період 20–30-х років посідає особливе місце. Саме в цей час в українському суспільстві відбувалися радикальні зміни у всіх сферах суспільного життя, в тому числі й економічного: колективізація, індустріалізація. Попри появу значної кількості наукових праць, присвячених деяким аспектам життя окремих національних районів, досить повного, комплексного висвітлення проблеми промислового розвитку в національно-територіальних одиницях немає. Усе це актуалізує необхідність нашого дослідження, вимагає всебічного вивчення поставленої проблеми.

Питання життєдіяльності в національних районах привертали увагу істориків. У монографії Б. Чирка “Національні меншини в Україні (20–30 роки ХХ століття)” присвячено цілий розділ економічному розвитку національних меншин [1]. Т. Єре-

менко [2], О. Калакура [3], досліджуючи польську національну меншину в Україні в 20–30-ті рр. ХХ ст. аналізують промисловий потенціал Мархлевського району. Наукові розвідки М. Дихана [4] та В. Павленко [5] в певній мірі торкаються господарського-економічного розвитку болгарських національних районів, праці Л. Наседкіної [6] та колективна монографія “Греки на українських теренах: Нариси з етнічної історії” [7] — грецьких, Я. Хонігсмана [8], М. Журби та В. Доценка [9] — єврейських, М. Панчука, Л. Польового — німецьких [10].

Автор даної статті робить спробу показати стан промислового розвитку в національних адміністративно-територіальних одиницях України у 20–30-х рр. ХХ ст. в порівнянні з українськими.

Національні райони України були переважно сільськогосподарськими. Але наявність на їх території покладів сировини сприяла розвитку невеликих місцевих підприємств, переважно легкої та кустарної промисловості, які займалися переробкою місцевої сировини або ж продукції сільськогосподарського виробництва. На 1931 р. загальна сума капіталовкладень у промисловість національних районів становила 5,7 млн. крб., а у 1932 р. передбачалось збільшити капітальні витрати на промисловість національних районів на 80% (порівнюючи з планом на 1931 р.) та довести їх до 10,2 млн. крб. Основними принципами при складанні плану розвитку промисловості в національних районах були такі: максимальне використання місцевої недефіцитної сировини, зокрема корисних копалин та місцевого палива, поширення виробництва будматеріалів, поширення виробництва взагалі, що мало б експортне значення, тощо.

Для розвитку місцевої промисловості майже в усіх національних районах була певна база (місцеве паливо, різні корисні копалини, виробництво будматеріалів з місцевої сировини). Місцева промисловість повинна була б розвивалася здебільшого внаслідок виявлення місцевої ініціативи, але вона майже не проявлялася. Мали місце факти, коли підприємства передавалися кустарній промисловості та іншим організаціям. Так, наприклад, розробки граніту і піску в Мангушському та Сартанському районах, які належали до місцевої промисловості, були передані до кустарної кооперації. Відзначимо, що незважаючи на наявність усіх передумов для розвитку місцевої промисло-

вості в національних районах, місцеві організації не виявляли належної зацікавленості та ініціативи в цьому напрямку, внаслідок чого місцева промисловість національних районів занепадала.

У справі промислового розвитку національних районів значне місце відводилося кустарній промисловості, яка в національних районах зростала значно більшими темпами, ніж в інших районах УСРР. На 1931 р. кількість кооперованих кустарів у національних одиницях становила 7190 чол. Це на 1,95% більше порівняно із загальноукраїнськими показниками. Загальний розмір капіталовкладень у кустарну промисловість національних районів становив у 1931 р. 450 тис. крб. Капіталовкладення на одного кустаря в цей період становили 88 крб., у в 1932 р. — 202 крб., а в усій Україні відповідно 75 та 81 крб. [11]. Отже, кустарна промисловість національних районів більше була забезпечена коштами на капітальне будівництво, ніж кустарна промисловість УСРР у цілому. Питома вага національних районів по капіталовкладеннях зростає з 1,73% у 1931 р. до 6,13% у 1932 р. Але “РВК та колгоспна система в більшості недооцінювали та не сприяли розвитку кустарної промисловості в нацрайонах (відбирання від кустарів — членів колгоспів — заробітної платні на користь колгоспу (у Калініндорфському районі — *Авт.*) тощо.)” [12]. Такі факти часто призводили до недовиконання плану кооперування кустарів та перешкоджали утворенню нових підприємств і промислів у єврейських національних районах.

Протягом 1932 р. планувалися геологорозвідувальні роботи у 9 національних районах: розвідки на залізну руду в Коларівському районі (“Корсак-Могила”) та Високопільському районі; горючі гази — в Коларівському, графіт — у Пулинському, металургійний вапняк — у Калініндорфському, каолін, польовий скалінець, вогнетривкі глини, болотний газ — у Мархлевському районі тощо.

Зупинимося на характеристиці промислового потенціалу деяких національних районів. Так, польський Мархлевський район розвивався за рахунок державної скло-порцелянової промисловості. На його території було 4 заводи: у Мархлевському — порцеляновий, Кам’яному Броді — фаянсовий, а також Мар’янівська та Биківська гуті. На початок 30-х років припа-

ло становлення кустарної промисловості: адже в районі була добра сировинна база (глина, пісок, кварц, торф та ін.). Крім того, треба відзначити, що в Мархлевському районі працювало 6 млинів, один тартак, цегельня, смолеварні, 6 круподерень, 7 олієнь, чавунно-ливарна майстерня [13].

Промисловий розвиток німецьких національних районів відбувався головним чином завдяки розвитку кустарної промисловості. Кількість кооперованих кустарів на 1932 р. порівняно з 1931 р. зросла більше, ніж у півтора рази. Капіталовкладення у кустарну промисловість перевищували півмільйона карбованців. Головними кустарними промислами в німецьких районах можна назвати видобуток різних корисних копалин та їх переробку на будівельні матеріали, хімічне виробництво, ремонтні майстерні, виробництво казеїну. У Молочанському районі працював державний обозний район, який виробляв продукції: у 1931 р. на 1793 тис. крб., а в 1932 р. — 3209 тисячі [14].

В єврейських національних районах кустарна промисловість теж зростала: на 1932 р. кількість кооперативних кустарів у єврейських національних районах сягнула 1091 чол. Розвивалися такі працемісткі промисли, як вишивання, виготовлення різних виробів з лози та соломи, панчишно-трикотажне виробництво. Було організовано виробництво поташу, виннокам'яної кислоти та ін. Капіталовкладення в кустарну промисловість єврейських районів становили 190 тис. карб. На геологорозвідувальні роботи (пошуки металургійного вапняку) у Калініндорфському районі протягом 1932 р. планувалося витратити 96 тис. крб. [15].

Промисловість у болгарських національних районах була представлена переважно виробництвом з переробки продукції сільського господарства. Наприклад, в одному з найбільш економічно розвинутих болгарських районів — Цареводарівському в 1924 р. діяли 6 маслозаводів, 1 цегельно-керамічний завод, 50 вітряних і 3 парові млини, 3 цукроварні, 2 бондарні [16].

Кустарна промисловість болгарських районів розвивалася, головним чином, за рахунок працемістких промислів: поширювалося здавна розповсюджене у Вільшанському районі килимарство, художнє вишивання, плетіння виробів з лози. Загальна кількість кооперованих кустарів порівняно з 1931 р. зросла майже вдвічі (з 733 до 1380 чол.). На геологорозвідувальні роз-

відки в Коларівському районі у 1932 р. асигнувалося 286,8 тис. крб. Планувалися розвідки на залізну руду (урочище “Корсак-Могила”), горючі гази, вогнетривкі глини та граніт. Поряд з геологічним дослідженням природних газів Коларівського району планувалося збудувати дослідну електростанцію для вивчення режиму газів та встановлення їх максимально ефективного використання.

Аналізуючи Коларівський болгарський район (на 1934 р.), відзначимо, що на його території знаходилися значні запаси залізної руди (зі складом заліза 57 — 69%). Причому до Першої світової війни ці поклади експлуатувалися бельгійськими промисловцями. По узбережжю Азовського моря в районі були газові джерела, які використовувалися електростанцією в сусідньому Ново-Каспійському районі. Тут же, в Коларівському районі, виходили джерела цілющих вод, які за своїми якостями наближалися до групи мінеральних. Але, на жаль, усі ці природні багатства залишалися незайнятими. У с. Коларово важлива роль відводилася традиційному національному промислу — художній вишивці. Незважаючи на те, що вишиті високоякісні вироби йшли на експорт, ні обласна, ні республіканська влада не приділяла належної уваги розвитку і механізації цього промислу [17].

Кустарна промисловість грецьких районів у 1932 р. зростає за кількістю виробників більше, ніж удвічі, та становила 594 чол. З промислів на належному рівні розвивалося вишивання. Капітальні витрати на кустарну промисловість грецьких районів визначалися в сумі 237,5 тис. крб. На геологічні дослідження Мангушського району асигнувалося 28,6 тис. крб., намічалися геологічні розвідки вапняку, черепашника, каоліну і формувальних пісків [18].

Значна увага у 1932 р. приділялася розвитку кустарної промисловості російських національних районів: на капітальні роботи планувалося витратити понад 800 тис. крб., з них 300 тис. крб. — на побудову цегельні в Чугуївському районі. Кількість кустарів у російських національних районах з 1931 р. до 1932 р. зростає з 3049 до 4821 чол., а кількість артільців збільшилася удвічі. У російських районах розвивалася і державна промисловість: кам'яновугільні шахти об'єднання “Вугіль” у Сорокинському районі, торфорозробка у Путивльському районі. Разом

у промисловість російських національних районів на 1932 р. асигнувалося капіталовкладень у розмірі 8,5 млн. крб. [19].

Капіталовкладення у промисловість національних районів УСРР у 1932 р. складали понад 10 млн. крб. Усі вищезазначені заходи сприяли піднесенню рівня індустріалізації національних районів та заохочували нові верстви населення національних меншин до виробничої праці.

Отже, національні райони переважно були сільськогосподарськими з незначним розвитком промисловості. На території національних районів розвивалися невеликі підприємства, переважно легкої та кустарної промисловості, що переробляли місцеву сировину та продукцію сільського виробництва, хоча у семи районах мала місце і велика промисловість (республіканська та союзна): у Молочанському німецькому районі — обозний та 2 цегляні заводи, у Сартанському грецькому — завод “Сталь”, коксова установка Союзкокс, у польському Мархлевському — порцеляно-фаянсові заводи, у Пулинському німецькому — Киянский каолиновий завод (допоміжне підприємство Укрсклопорцелярня), у російському Чугуївському — обозний завод “Змичка” Союзсельмашу, у Путивльському — Укрторфоб’єднання, у Сорокинському — кам’яновугільні шахти об’єднання “Союзвугіль”. На всіх цих підприємствах загалом працювало 12 151 чол. [20].

Відзначимо, що у цих районах кустарна промисловість зростала значно швидшими темпами порівняно з іншими районами України. У 1931 р. кількість кооперованих кустарів у національних одиницях перевищувала загальноукраїнські показники на 1,95%. На це, очевидно, вплинула та обставина, що кустарна промисловість національних районів більше забезпечувалася коштами. Та незважаючи на наявність усіх передумов для розвитку місцевої промисловості в національних районах, місцеві організації не виявляли належної зацікавленості та ініціативи в цьому напрямку, а це, у свою чергу, спричинилося лише до занепаду місцевої промисловості. До того ж в умовах функціонування соціалістичної економічної системи свідомо руйнувалися особливості традиційної господарської діяльності національних меншин.

Промисловість у національних районах (дані за 1934 р.) [21]*:

Назва району	Кількість підприємств	В них робітників пересічно за 1934 р.	Валова продукція за 1934 р. в тис. крб. (в цінах 1926–1927 рр.)
Мархлевський	9	1760	4382
Пулинський	5	133	450
Високопільський	7	89	910
Люксембурзький	9	228	2544
Молочанський	23	770	6507
Ротфронтівський	6	150	929
Зельцький	8	161	1137
Карл-Лібкнехтівський	13	181	1447
Спартаківський	6	153	2330
Коларівський	13	663	970
Благоївський	4	68	321
Вільшанський	5	165	555
Велико-Янисольський	6	39	399
Ново-Златопільський	3	84	260
Каліндорфський	7	159	856
Сталіндорфський	10	352	1542
Старовірвський	2	55	538
Путивльський	9	446	1429
Велико-Писарівський	3	11	125
Олексіївський	7	63	220
Чугуївський	13	1229	18230
Сорокінський	22	10916	29675
Верхне-Теплівський	6	226	398

Джерела та література

1. Чирко Б. В. Національні меншини в Україні (20–30 роки ХХ століття). — К.: Асоціація “Україно”, 1995.
2. Єременко Т. Польська національна меншина в Україні в 20–30-ті рр. ХХ ст. — К., — 1994.
3. Калакура О. Я. Українська колонія в 1917 — 1939 роках. — Дис. ... канд. істор. наук. — 07. 00. 05. — К., 1995.
4. Дихан М. Д. Болгари-політемігранти у соціалістичному будівництві на Україні в 1924 — 1929 рр. — К., 1973.
5. Павленко В. Болгари в Україні // Віче. — 1995. — №7. — С. 115–126.
6. Наседкіна Л. Д. Грецькі національні сільради та райони в Україні

* Таблицю складено на основі: Райони УСРР. — Т. 1. — Статистичний довідник / За редакцією О. М. Асаткіна. — К.: Народне господарство та облік, 1936.

- (друга половина 20 — 30-і років) // УІЖ — 1992 — №6. — С. 64–72.
7. Греки на українських теренах: Нариси з етнічної історії. Документи, матеріали, карти / М. Дмитрієнко, В. Литвин, В. Томазов, Л. Яковлева, О. Ясь. — К.: Либідь, 2000.
 8. Хонігсман Я. С. Колективізація, голод і занепад єврейського земле­робства в Україні // Український історичний журнал. — 1994. — №2-3. — С. 66–74.
 9. Журба М. А., Доценко В. А. Шестикутна зірка над полем: Життя і смерть єврейського землеоблаштування в Україні (20–30-ті роки ХХ століття). — К.: “МП Леся”, 2005.
 10. Панчук М., Польовий Л. Під пресом тоталітарного режиму. Німці України в радянський період. // Політика і час. — 1992. — №9–10. — С. 61–66.
 11. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі — ЦДАВО). — Ф. 413. — Оп. 1. — Спр. 553. — Арк. 27.
 12. ЦДАВО. — Ф. 413. — Оп. 1. — Спр. 581. — Арк. 11, 12.
 13. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО). — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 7169. — Арк. 19–22; Буценко А. Господарське й культурне будівництво серед нацменшостей України // Радянська Україна. — 1928. — № 10–11. — С. 32; Василенко М. Польський національний район ім. Мархлевського // Радянська Україна. — 1930. — № 8–9. — С. 8.
 14. ЦДАВО. — Ф. 413. — Оп. 1. — Спр. 553. — Арк. 29.
 15. Там само.
 16. Павленко В. Болгари в Україні // Віче. — 1995. — №7. — С. 121.
 17. Гітлянський А. С. Коларівський район потребує більшої уваги // Радянська Україна. — 1934. — № 10. — С. 48–49.
 18. ЦДАВО. — Ф. 413. — Оп. 1. — Спр. 553. — Арк. 30.
 19. ЦДАВО. — Ф. 413. — Оп. 1. — Спр. 553. — Арк. 30.
 20. ЦДАВО. — Ф. 413. — Оп. 1. — Спр. 554. — Арк. 87, 88.

Анотації

***Гуцало Л. В.* Развитие промышленности в национальных районах Украины в 1920 — 1930-е гг.**

В предлагаемой статье автор делает попытку показать состояние промышленного развития в национальных административно-территориальных единицах Украины в 20 — 30-е гг. ХХ в. в сравнении с другими украинскими районами.

***Hutsalo L. V.* The development of industry in national regions of Ukraine in 1920s-1930s.**

The article deals with the conditions of the development of industry in national regions of Ukraine in 1920s-30s compared to other Ukrainian regions.